

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020

ss. 349-354

**Makalenin Geliş
Tarihi**

25/11/2019

**Makalenin
Kabul Tarihi**

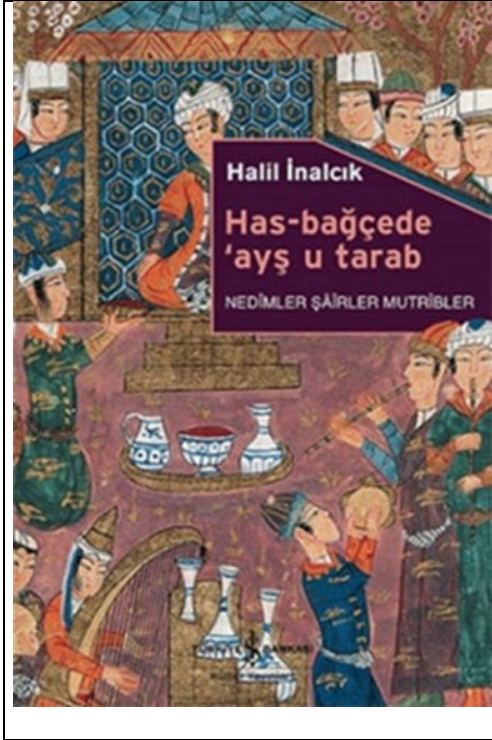
30/01/2020

Yayın Tarihi

28/02/2020

HAS-BAĞÇEDE 'AYŞ U TARAB: NEDİMLER, ŞÂİRLER, MUTRİBLER¹

Pınar EFE*

Halil İnalçık'ın yazdığı *Has-bağçede 'Ayş u Tarab'*'in ilk baskısı Türkiye İş Bankası Yayınları tarafından 2011 yılında yapılmıştır. İşret meclisleri hakkında edebiyat ve tarih temelli bilgiler veren kitap, dokuz ana başlıktan oluşmaktadır. Bu ana başlıklar şunlardır: 1. Klasik Edebiyatın Menşei: İrani Gelenek, 2. Selçuklu Dönemi, 3. Beylikler Dönemi: Germiyanlı Şâirler, 4. Osmanlı Dönemi: Timurlular ve Osmanlılar, 5. Osmanlı Şâirlerinde İşret Meclisi, 6. Osmanlı Sarayında İşret Meclisi, 7. Lâle Devri, 8. Klasik Edebiyatta Patronaj ve Fuzûlî, 9. 1503-1526 İn'âm Defterine Göre Şâirler ve Aldıkları Bağışlar. Başlıklar dikkatle incelendiğinde kitabın yazarı Halil İnalçık'ın kronolojik bir sıra takip ettiği görülmektedir. Kitabın başından sonuna

¹ İnalçık, Halil (2018), *Has-bağçede 'Ayş u Tarab'*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
* Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. pinar.efe1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4329-7129

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020 ss. 349-354

kadar işret meclisleri, işret meclisi manzaraları, işret meclislerinin unsurları çeşitli devletler üzerinden, dönem şairlerinin metinleri ve görsel öğeler desteğiyle anlatılmıştır. Kitap okunup sonuna gelindiğinde konu zihinlerde âdeta bir tablo şeklini almakta, işret meclisleriyle ilgili kafalarda kalan boşluklar dolmaktadır. Kitap aynı zamanda yazarın bir başka eseri olan *Şâir ve Patron* kitabıyla da bağlantılıdır.

İlk bölüm olan Klasik Edebiyatın Menşei: İrani Gelenek bölümünde İrani gelenekten, İran'daki eserlerden, şairlerden ve bu şairlerdeki işret meclisi manzaralarından söz edilmiştir. İran kültürünün önemli eserleri olan *Şâh-nâme*, *Kâbu-snâme* ve *Siyâset-nâme*'ye yer verilmiş bu eserlerin içeriklerinden söz edilmiştir. *Siyâset-nâme*'den bahsedilirken Nizâmülmük'ün eserinde nedimlerle ilgili verdiği bilgiler nakledilmiş ve nedimlik geleneği açıklanmıştır. İran Klasik Şairleri ve Meclis-i İşret alt başlığında Hayyâm, Sa'dî, Hâfız ve Nizâmî'ye yer verilmiş, şiiirlerinden örneklerle İran geleneğindeki işret meclisi manzaraları çizilmiştir. Yine bu bölümde yer yer İran'daki bu işret meclislerinin Türklere ve klasik Türk şiiirlerindeki yansımalarına değinilmiş, aynı zamanda Osmanlı sarayındaki Azerbaycanlı musikişinaslardan bahsedilmiştir. Bu musikişinaslardan altı isim (Abdulaziz Marâgî, Abdulaziz oğlu Mahmud, Nüreddin Abdurrahman, Fetullâh Şirvânî, Hasan Cân Çelebî, Turak Bey) anlatılmıştır.

İkinci bölümün başlığı Selçuklu Dönemi'dir. Bu bölümde Anadolu Selçuklularında İrani Kültür Geleneği alt başlığında Selçuklulardaki işret meclisleri anlatılmıştır. Daha sonra ise Selçuklu sultanlarının şairlere ve sanata kıymet vermesinden, melikü's-şuârâlıktan ve melikü's-şuârânın görevlerinden söz edilmiştir. Bu bölümde aynı zamanda toy ve işret meclisinin farklı olduğu ve toyların halka açık yerler olduğu anlatılmıştır. Son olarak Selçuklu dönemi Türkçe edebiyata değinilmiştir.

Üçüncü bölüm, Beylikler Dönemi: Germiyanlı Şairler başlığını taşımaktadır. Bu bölümde beylikler dönemi, Moğol istilasası, Türkmen beylikleri ve kültürü anlatılmış; bu beyliklerin ve beylerinin Fars kültüründen uzak olduğuna ve Fars kültürünü onlara musahib şairlerin öğrettiğine değinilmiştir. Yine bu bölümde Germiyan Beyliği ve kültürü anlatılmış, Germiyanlı musahib şairler üzerinden musahiblik ve işret meclisleri üzerinde durulmuştur. Dönemin musahib şairleri olan Şeyhoğlu Mustafa, Şeyhî, Ahmed-i Dâî, Ahmedî'nin biyografisi verilmiş, bu şairlerin eserlerinden beyit örnekleriyle işret meclisi manzaraları çizilmeye devam edilmiştir.

Dördüncü bölüm olan Osmanlı Dönemi: Timurlular ve Osmanlılar'da; Timur ve Bayezid anılmış, Timurlulardaki işret meclisi manzaralarına değinilmiştir. Bir Arap musahib olan İbn Arâbşâh'ın aktardıkları dile getirilmiştir. Yasa ve şeriatçılar anlatılmış ve yasa ile şeriat çekişmesine değinilmiştir. Hüseyin Baykara döneminde Nevâyî ve Câmî'den, onlardaki işret meclisi manzaralarına eserlerinden beyit örnekleriyle değinilmiş, Clavijo isimli bir İspanyol elçi gözünden Timur otağlarındaki işret meclisi manzaraları aktarılmıştır. Yazar bu bölümde “Clavijo'nun şarap içilen ziyafetleri tasviri, toy hakkında yerli kaynaklarda verilen ayrıntıları tamamlamakta, içki içilen bu ziyafetlerin Türk-Mogol toplumlarında vazgeçilmez eski bir âdetin, içki içilen toy âdetinin âdeti bir âyîn (ritüel) niteliği taşıdığını göstermektedir. Osmanlılar dâhil, öteki Türk hânedanlarının da, Oğuznâme'de anlatıldığı biçimde, bu âdeti sürdürdüklerini biliyoruz. (s. 170-171)” diyerek meselenin Türk âdetlerindeki yerine değinmiştir.

Beşinci bölümün başlığı, Osmanlı Şâirlerinde İşret Meclisi'dir. Bu başlıkta Osmanlı şairlerinde işret meclisi tasvirlerine şairlerin beyitlerinden örneklerle yer verilmiştir. Revânî ve İşret-nâmesi anlatılmış, burada sâkî-nâmelerle ilgili bilgi de verilmiştir. Zâtî ve Gelibolulu Âlî anılmış ve özellikle Âlî'deki işret meclisi tasvirleri uzun uzadıya anlatılmıştır.

Altıncı bölümde yani Osmanlı Sarayında İşret Meclisi'nde yazar, bölümün başında “Özetle, klasik Dîvân şîrinin hükümdarın patronajı altında en yüksek düzeyde temsil edildiği yer, kadim İran'dan beri işret meclisi Âlî'nin deyimiyle Mecâlisü'n-Nefâ'is'tir (s. 276).” diyerek aslında bir nevi bu kitabı da özetlemiştir. Yine bu bölümde yer alan Osmanlı sarayındaki işret meclisi manzaralarını Halil İnalçık'ın kendi ifadeleriyle aynen nakletmek uygun görülmüştür:

“Asya Timuroğulları saraylarında has-bağçelerde meclis-i işretler, her türlü sanat kolunda ustaların yarıştıkları birer sanat akademisi görevini üstlenmiş, edebiyatta bir Câmî ve Nevâyî yetişmiştir. Bu parlak işret ve sanat toplantıları, Sultan Baykara Meclisleri adıyla Osmanlı edebiyatında özlemle anılagelmiştir.

Özenle tertiplenmiş bahçelerde gece şarap içilen, “yeme içmeler”in, her türlü zevk ü safânın, raks ve temâşânın cereyan ettiği işret meclisleri geleneğinin, saray ve idareye ait birçok gelenekler gibi, İslâm-öncesi kadim İran'dan İslâm hilâfeti dönemine geçtiği ve yerleştiği gerçeğini yukarıda belirtmeye çalıştık, Şâh-nâme, Kâbus-nâme, Nizâmî'de ve Germiyanlı musâhib şâirlerin eserlerinde, geleneksel meclis-i işret âdâbını gördük. Bu meclislerin şaraplı içki âlemi özelliği daima yinelenmiştir. Sünnî ve Şî'î İslâm'ın kesinlikle yasakladığı şarap,

bu zevk ü safâ toplantılarının vazgeçilmez bir ögesi ve sembolü olmuştur. Buna karşı tasavvufî düşünce çevrelerinde şarap, vecd hâletini kolaylaştıran Tanrı'nın bağısladığı bir Tanrı lutfu gibi yorumlana gelmiştir (meselâ, *Selmân-i Sâvecî*'de ve *Gülşehrî'nin Feleknâme*'sinde). İşret meclisini tasvir eden sâkinâmeler, bir edebî tarz olarak yerleştiğinde, bu iki farklı yorumu buluruz; ama her sâkinâmede tevhid, münâcât ve na't bölümleriyle giriş ve tövbe ile bitiş yapılması kuralı yerleşmiştir (s. 278-279).”

Bu bölümün sonunda ise işret meclislerine verilen tepkilere değinilmiştir.

Yedinci bölüm olan Lâle Devri başlığında; Lale Devri anlatılmış, işret meclislerinin bu dönemde de devam ettiğinden hatta işret meclisleri için yeni bahçe ve kasırların yaptırıldığından bahsedilmiştir. Nedîm'in şiirlerinden örneklerle döneme ve dönemin işret meclisi manzaralarına yer verilmiştir. Patrona Halil İsyanı anlatılmış, bu isyanın aslında halkın saray eğlencelerine karşı bir isyanı olmakla beraber şeriatçıların İrânî geleneğe karşı bir ayaklanması şeklinde de açıklanabileceği söylenmiştir. Patrona Halil İsyanının bastırılmasıyla Lale Devri'nin sona erdiği söylendikten sonra 19. yüzyıldan işret meclisi manzaraları verilmiştir. Burada Çuhadar Hızır İlyas Ağa'nın 19. yüzyılı içine alan *Letâif-i Enderûn (Saraydan Hoş Hikayeler)* eserinden bahsedilmiş, bu eserin Batı etkisiyle yaşanan değişimler öncesi saray hayatını anlatan önemli bir eser olduğu vurgulanmıştır. Bu eserin saray musiki tarihimiz için de önemli bir kaynak olduğu söylenmiştir. Bu dönemde yeni tarz müziklerin oluşturulduğundan bahsedilmiş, bu müziklerin şebistân-ı sürûr ve safâ'da yani işret meclisinde icra olduğundan bahsedilmiştir.

Sekizinci bölüm, Klasik Edebiyatta Patronaj ve Fuzûlî başlığını taşımaktadır. Bu bölümde genelde bilim adamı ve sanatçının belli bir kültür çevresinde sanatını ifade ettiği belirtilmiş, bunun patrimoniyal devlet düzeninde daha da belirgin olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı'da en iyi mimar, kuyumcu ve şairin saraya mensup olanlar olduğu söylenerek bu fikir örneklendirilmiştir. Patron için şöhretini ve mevkiini yüceltmek, kul içinse hayatta kalmak ve ilerlemek için sanatçıların korunması düzeninin gerekli olduğu söylenmiştir.

Aynı bölümün alt başlığı olan Şair Sultanlar bölümünde II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in şairliklerinden ve işret meclislerinden bahsedilmiş, şiirlerinden örnekler verilmiştir. II. Murad'ın işret meclislerine ve yeme içmeye düşkün olduğu ve hatta belki ölümünün de çok yemekten olduğu söylenmiştir.

Bu bölümün Fuzûlî ve Patronaj başlığı altında Fuzûlî'den ve onun hâmi aramadığı görüşünden bahsedilmiş, aslında bunun yanlış olduğu onun da bir hâmi aradığı söylenmiş, bu görüşün kanıtı olarak da *Şikâyet-nâmesi* incelenmiştir. Burada Halil İnalıcık tarafından “*Patrimonyal düzende Fuzûlî için durum -bütün istigna ve gururuna rağmen- başka türlü olamazdı (s. 402).*” denilerek aslında vaziyetin olağan olduğu vurgulanmıştır.

Dokuzuncu ve son bölüm, 1503-1526 İn'âm Defterine Göre Şâirler ve Aldıkları Bağışlar başlıklıdır. Bu bölümde 1503-1526 dönemine ait bir in'âmet defteri özelinde inâm geleneği anlatılmış, hangi durumlarda ve kimlere inâm verildiğine değinilmiştir. Daha sonra ise bu defterdeki kayıtlar tablo halinde sunulmuştur.

Halil İnalıcık tarafından kitabın tüm bölümlerinde tarih ve edebiyata yaslanılarak işret meclisi manzaraları çizilmiştir. Yazarca ön sözde “*Kitabın, orijinal metinlerden alınan zengin minyatürlerle, âdeta yeniden yazılmışçasına resimlenmesi*” şeklinde vurgulanan gerçeği bir kez daha zikretmekte fayda vardır. Kitapta yer alan minyatürlerle konu çok daha anlaşılır olmuş ve kitap zenginleştirilmiştir. Anlatılan işret meclisi manzaralarının başta minyatürler olmak üzere çeşitli görsel öğelerle desteklenmesi okurun kafasında manzaranın çok daha iyi canlandırılmasını sağlamıştır.

Çizilen işret meclisi manzaralarından hareketle bu meclislerin sarayların has bahçelerinde düzenlenen belli kişilerin katıldığı eğlence meclisleri olduğu söylenebilir, bu meclislerin olmazsa olmaz unsurları şarap, müzik, sâkî, padişah ve padişaha en yakın kişiler, şiir, sohbet olarak sıralanabilir.

Kitap okunurken dikkati çeken bir nokta da kitabın dağınık içeriği olmuştur. Kitap belirli bir kronolojik sırayı gözetmekle birlikte alt başlıkları da tamamen okunup değerlendirildiğinde bir dağınıklık dikkati çekmektedir: Kitap, bütünü incelendiğinde işret meclisi âdetini tüm unsurlarıyla ele almaktadır fakat aralarda ziyadesiyle eser, kişi, yer, siyasi olay vs. bilgisi de verilmektedir. Bu verilen bilgiler elbette konuyla dolaylı olarak ilgilidir fakat bu bilgilerin verilmesinde bir sıra gözetilmemiştir. Bunun yazar tarafından bilinçli bir şekilde yapıldığı kanaatindeyiz. Yazar âdeta işret meclislerinin o dağınık atmosferini kitaptaki bu tertiple sağlamayı amaçlamış gibidir.

Kitapta dikkatten kaçmayan bir diğer husus yazarın meseleyi sıkı sıkıya edebiyata bağlı olarak anlatmış olmasıdır. Hemen hemen her başlıkta bir şâir ve eseriyle yahut eserlerinden beyit alıntlarıyla konu incelenmiş, bir klasik şiir türü olan sâkî-nameler ve çeşitli yazarlara ait bu tür eserler, içlerinden

alıntılar da yapılmak suretiyle işlenmiştir. Bir tarih profesörü olan Halil İnalçık'ın konuyu bu şekliyle işlemesi elbette tesadüfi değildir. Edebiyat ve tarihin sıkı sıkıya ilişkili olması ve bilhassa işret meclislerinin klasik Türk şiirinin esas konularından biri olması yazarı böyle hareket etmeye sevk etmiş olmalıdır.

Has-bağçede 'Ayş u Tarab oldukça akıcı bir dille yazılmıştır. Cümleler sade ve düzgün kurulmuş, akademik yazın dili olabildiğince törpülenmiş ve böylece her kesimden okurun kitabı anlaması kolaylaşmıştır.

İşret meclisi manzaralarını şiir tasvirleriyle, yer yer yabancıların gözüyle, minyatürlerle oldukça geniş bir şekilde açıklayan kitap, konunun meraklılarınca mutlaka okunmalıdır.